

Fra røttene

Kitty Kielland & Frida Hansen

Inger M. Lund Gudmundson og Vibece Salthe, kuratorer

Landskapsmaleren Kitty L. Kielland (1843–1914) og tekstilkunstneren Frida Hansen (1855–1931) levde ekstraordinære liv. De var fornyere innen hvert sitt kunstneriske felt, stilte ofte ut i inn- og utland og markerte seg som skribenter i offentligheten. Kielland var aktiv i kvinnebevegelsen og en ivrig forkjemper for kvinnefrigjøring og ytringsfrihet. Hansen var grunnlegger av Det norske billedveveri der hun på et tidspunkt ansatte over tjue kvinner.

Kielland og Hansen vokste opp i Stavangers overklassemiljø på midten av 1800-tallet. Begge hentet inspirasjon fra landskapet og planteriket på Jæren og i Ryfylke, og begge videreutviklet kunsten sin i samspill med norske og internasjonale kunstmiljøer. Med innlånte arbeider og verker fra egen samling, belyses temaer som tilhørighet, natursyn, kunstnerisk arbeidsprosess, hjem, kvinnesak og deltakelse i offentligheten. Ved å sette søkelyset på to av våre mest sentrale kunstnerskap med røtter i Stavanger, markerer utstillingen byens 900-årsjubileum.

Tilhørighet og krysningspunkter

Selv om det var tolv års aldersforskjell mellom Kielland og Hansen, kjente de hverandre godt fra barndommen. De vokste opp som naboer, på hver sin side av Stavanger domkirke. Kiellands lillesøster, Dagmar, som stod Kielland nær gjennom hele livet, var født i samme år som Hansen og de gikk begge på Bolette Wieses pikeskole. Kielland var for gammel til å gå på skolen, som først ble opprettet i 1856. Istedenfor fikk hun hjemmeundervisninger i språk, kunst og litteratur.

Kielland-familien hadde egen tegnelærer og et atelier på loftet. Her fikk Kielland mulighet til å utvikle seg som amatørkamer. I 1871 lærte Hansen å male av Kielland. Begge ble oppmuntret til å drive med kreativt arbeid, men familiene så neppe for seg at de to skulle bli profesjonelle kunstnere og markante skikkelser i norsk og internasjonal offentlighet.

For Kielland kom vendepunktet da hun i 1872 fikk tilbud om å bli landskapsmaleren Hans Gudes privatelev i Karlsruhe der han var professor ved kunstakademiet. Hun var hans elev i tre år. Deretter studerte hun med veiledning fra Eilif Peterssen i München frem til 1878. Kielland flyttet til Paris, og fra 1879 til ca. 1886 hadde hun den anerkjente franske friluftsmaleren Léon Germain Pelouse som veileder. Etter ti år i Paris flyttet Kielland til Kristiania (Oslo) hvor hun ble boende frem til sin død i 1914.

I 1870-årene så Hansens fremtid annerledes ut enn den kom til å bli. Hun giftet seg, fikk tre barn og levde som overklassefrue på Køhler-eiendommen i Hillevåg. Her anla hun et hageanlegg. Det store økonomiske krakket i 1883 ble et vendepunkt. Familiens firma gikk konkurs. De mistet alt bortsett fra en liten leilighet i Nedre Strandgate 25. Her startet Hansen Strandens Tegnekontor og Broderihandel i 1885. Hansen lærte seg å veve på opprettstående vevstol og utviklet sitt eget plantefargede garn basert på eldre oppskrifter fra Jæren og Ryfylke. I 1897 flyttet Hansen til Kristiania og ble boende der livet ut.

Kontakten mellom Kielland og Hansen er ikke godt dokumentert, men det finnes noen eksempler der deres liv og kunst møtes. Ett eksempel var Hansens medlemskap i

Stavanger leseforening for kvinner i begynnelsen av 1880-årene. Denne foreningen ble grunnlagt etter mønster fra tilsvarende nordiske lesesirkler som fremmet opplysningsarbeid for kvinner. Søskenparet Kitty og Alexander Kielland var sentrale bidragsytere til leseforeningen. De sørget for økonomisk støtte til lokaler, skaffet bøker og tidsskrift. Ett annet eksempel er at Kitty Kielland tegnet aksjer i Det norske åkle- og billedteppeveveri, som Hansen grunnla i Kristiania i 1897.

Et tydelig krysningspunkt mellom Kielland og Hansen gjelder Verdensutstillingen i Chicago 1893. For første gang i historien ble kvinnenens stilling løftet frem. En egen bygning, kalt The Women's Building, ble reist til ære for verdens kvinner. Her var den norske kvinnesaksforening invitert til å bidra. Kielland var medlem i kvinnesaksforeningens styre, og Hansen ble engasjert til å veve teppet *Løvetann* som var foreningens kvinnepolitiske bidrag til utstillingen.

Lyngheier, torvmyrer og botanikk

Utstillingstittelen *Fra røttene* viser ikke bare til Kielland og Hansens felles tilhørighet til Stavangerregionen, men også til landskap, jordsmonn og vegetasjon. Mesteparten av Stavanger og Jæren var dekket av lyngheier og våtmarker i Kielland og Hansens levetid. Landskapet var formet etter istiden da bøndene lot husdyrene beite året rundt. Skogene forsvant, og hedelandskapet oppstod. Landskapstypen kalles kystlynghei. Den strakk seg i et fragmentert belte ytterst langs atlantehavskysten fra Lofoten i nord og til Portugal i sør. I dag er mesteparten av kystlyngheiene utryddet.

På 1800-tallet ble naturen oppfattet som en utømmelig ressurs menneskene kunne utnytte. Samtidig økte vitenskapens forståelse av naturens prosesser, samspill og endringer. På det treløse Jæren fantes en lang tradisjon med å skjære torv ut av myrene, sette den til tørk og senere bruke den som brensel. Med jordbruksreformene på 1800-tallet ble myrene gradvis erstattet av landbruksjord. Kiellands malerier kan både ses som dokumentasjon over landskapsendringer og som poetiske skildringer av Jærlandskapet.

Det var Jæren og Ryfylkes botanikk Hansen utforsket da hun startet med å plantefarge garn. Hansens blomsterinteresse stammet også fra hageanlegget på Køhler-eiendommen i Hillevåg. Med drivhus, vinterhage og teppebed med blanding av hardføre vekster og importerte planter, ble hagen en severdighet for byens befolkning. For Hansen og Kielland fantes det ikke et hierarkisk skille mellom såkalte ville blomster og hageblomster. Lyng, myrull, tistler, løvetann, roser, bekkeblom og tulipaner, synes like viktige og vakre i kunsten deres.

I *Fra røttene* vises Kiellands landskaper av lyngheier med beitende sauer, blomsterenger og torvmyrmalerier. Disse stilles ut sammen med Hansens malte skisser med tistler og roser samt hennes tidlige åkle i rutevev og slyngteknikk, som ble vevd i Stavanger i 1889.

Kunstnerisk arbeidsprosess

I utstillingen vises flere mønstertegninger og skisser av Hansen og Kielland. Mesteparten av disse har aldri vært utstilt tidligere.

Som landskapsmaler benyttet Kielland seg av flere arbeidsmetoder og tekniske hjelpemidler. Noen ganger gjorde hun skisser med blyant og akvarell utendørs. Disse dannet grunnlag for å komponere ferdige verk innendørs på atelieret. Hun tok også med seg staffeli, parasoll og malerkasse ut og malte i friluft. Oftest var det mindre lærere,

men enkelte ganger var lerretene over to meter brede. Som friluftsmaler ønsket hun å feste skiftende lys- og fargevirkninger til lerretene. Tidsavstanden mellom det observerte og gjengitte skulle være kort, slik at landskapsmaleriene skulle se friske og troverdige ut.

Til sine billedtepper og transparenter tegnet Hansen motiver og mønstre. Flere bevarte skisser malt i gouache, viser at hun laget mange versjoner av motivene før hun tok et endelig valg for vevnadene. Hun testet elementenes plassering så vel som ulike farger og detaljer. Hansen plantefarget garnet etter egne oppskrifter, inspirert av planter og eldre plantefargetradisjoner fra Stavangerregionen. Gjennom prøving og feiling kom hun frem til primærfargene blått, rødt og gult. Derfra utviklet hun et fargekart. Hennes palett var fargesterk og intens. At enkelte tepper i dag virker bleke, skyldes lysskader. Tepper som har vært beskyttet mot lys, har fargeintensiteten intakt.

Verdensutstillingene

Kielland og Hansen stilte aktivt ut i sin samtid og mottok stort sett gode kritikker. En felles utstillingsarena var verdensutstillingene, som oppstod i siste halvdel av 1800-tallet. Den første verdensutstillingen ble arrangert i 1851 i London, og frem til 1900 ble det arrangert ti verdensutstillinger. Formålet var å vise det ypperste fra ulike nasjoners kunst, kultur, industri og teknologi.

Kielland stilte ut i den norske kunstavdelingen på verdensutstillingene i Paris 1889 og 1900, og i Chicago 1893. Hun mottok sølvmedalje for de fire maleriene hun stilte ut i 1889, og den franske stat kjøpte inn et torvmyrmaleri. Det nystartete tidsskriftet *Samtiden* ba også Kielland om å skrive en artikkel om kunstutstillingen på den norske avdelingen.

På verdensutstillingen i Chicago ble det vist en utstilling om kvinnes stilling. På oppdrag fra Kielland og resten av kvinnesaksforeningens styre, fikk Hansen i oppgave å reise til Chicago for å kuratere utstillingen. Selv stilte hun ut gardiner og bestillingsteppet *Løvetann*. Hansen hadde videre ansvar for Husflidens bidrag i kunstindustriavdelingen. Kielland viste tre malerier i kunstavdelingen.

På verdensutstillingen i Paris 1900 mottok Hansen og Det norske Billedveveri gullmedalje for til sammen 42 billedtepper og transparenter. Kielland var representert med ett maleri av Skjævelandsbroen på Jæren og to motiver fra Jotunheimen. Norge hadde også en nasjonal paviljong der temaet var Fridtjof Nansen og naturkreftene.

I *Fra røttene* vises flere av verkene, som ble stilt ut på verdensutstillingene. I en monter er det også samlet dokumentasjonsmateriale, Hansens mønstertegninger samt Kiellands sølvmedalje fra Paris 1889. På motstående vegger henger to sentrale bidrag til Chicago-utstillingen: Kiellands store format *Kristianiafjorden* (1887) med ei jente som har blikket vendt mot et dampskip som seiler av sted, og Hansens hyllest til kvinnesaken i billedteppet *Løvetann*.

Løvetannblomsten er det gjentakende motivet i Løvetannsteppet. I midten av vevnaden står en kvinne. Hun holder rundt to former, som likner søyler, og står foran et glassmaleri som fremstiller Jomfru Maria. Rundt henne går et opptog bestående av personer med løvetannblomster i ulike stadier: I knopp, i full blomst og avblomstret. Tekstene er vevd inn i et geometrisk mønster, som kan minne om grunnplanen til en kirke. Til sammen er det fire tekstpassasjer. Én henviser til de fire elementene jord, luft, ild og vann, og to andre tematiserer tidens gang, og den fjerde tekstpassasjen er et sitat av forfatteren Henrik Wergeland: «Når marken ligger mørk og ry med et af løvetand. Den

urt som gror jo mer den trødes.» Løvetannblomsten ble et sentralt symbol for nordiske kvinners frihetskamp på 1800-tallet og fremover.

Hjemmet

I Kiellands maleri, *Interiør med to kvinner*, ligger en kvinne på sofaen og leser, mens en annen sitter ved vinduet og hekler. De er omgitt av møbler, tekstiler, blomster og utsikt mot et åpent landskap. Maleriet forener mange av sakene Kielland og Hansen var opptatt av. Ett tema var hjemmet, fra hjemmet i lys av kjønnsroller til designprodukter for hus og hjem. I utstillingen *Fra røttene* har vi blant annet stilt ut en stol med et putetrekk vevd av Hansen. Stolen står inntil et bord dekket med serviset *Bekkeblom* fra Egersund fajanse. Servisets dekor ble utformet av Kielland. Dette er ett av de mange visuelle møtene mellom Kielland og Hansens kunst i utstillingen.

I sin førti siders bok, *Husflid og kunstindustri i Norge* (1899), poengterer Hansen at den dekorative kunsten bør inspirere alle hjem til å skape skjønnhet, harmoni og hygge. Masseindustrien burde etterstrebe bruk av solide materialer og ivaretagelse av håndverkstradisjoner. Hansen mener at hjemmets estetikk er vesentlig for livskvaliteten. Selv skapte hun tekstiler som var myntet på hus og hjem: åklær som dekorerte og isolerte, billedtepper med inspirasjon fra sagn, eventyr og skjønnlitteratur, og transparente portierer med blomstermotiv. Hansen vevde også gulvtepper, gardiner, duker og putetrekk.

Hansens egne hjem inneholdt også rom for skapende arbeid. I 1904 fikk hun bygget et herskapshus på Bestum utenfor Kristiania (Oslo). Huset var tegnet av Norges første kvinnelige arkitekt, Lilla Hansen. Hele annen etasje inneholdt atelier. Hansen etablerte plantefarger i huset og på eiendommen anla hun en hage.

I sine mange brev fra utlandet til familie og venner, skriver Kielland om en rotløs tilværelse og savnet etter et hjem. I Paris i 1880-årene leide Kielland atelier i latinerkvarteret. Etter hvert fikk hun og Harriet Backer en leilighet i flukt med atelieret. Sammen etablerte de et kunstnerhjem der de bodde, arbeidet og arrangerte sosiale sammenkomster, som musikkaftener med kunstner- og forfattervenner. Kielland var hovedsakelig landskapsmaler, men malte også enkelte interiørportretter og blomsterbilder. Kiellands interiører skildrer ofte personer som leser, skriver eller gjør håndarbeid. De er omgitt av møbler, kunst på veggene, blomster og tekstiler.

Mens hjemmet tradisjonelt var kvinnens sfære, utfordret både Hansen og Kielland konvensjonene for hva som var forventet av dem. I hjemmet arbeidet de som kunstnere, samtidig som de også var på reise og ellers deltok aktivt i offentligheten. På flere plan overskred Hansen og Kielland grensene mellom private og offentlige rom.

Utforsk utstillingen

På Stavanger kunstmuseum vises utstillingen til 31. august. Utforsk de over 70 arbeidene som stilles ut. Les også om Kitty Kielland og Frida Hansen på tidslinjen, som strekker seg gjennom en akse i utstillingen.